

ФОЛКЛОРИСТИЧНИТЕ РАБОТИ НА МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ В ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА УКРАИНСКИТЕ УЧЕНИ ОТ КРАЯ НА 90-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК – НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК

Ирина Огиенко

Анотация: В статті аналізується етнографічно-фольклорна збиральницька та дослідницька діяльність Михайла Драгоманова в дослідженнях українських вчених 90-х рр. XX – початку XXI ст., зокрема С. Мишанича, М. Дмитренка, О. Наумовської.

Ключові слова: фольклор, фольклористичні дослідження, М. Драгоманов.

Дейността на Михайло Драгоманов, освен това, че той е известен обществен деец, историк, философ, публицист, има значение и за научното формиране и развитие на етнографията и фолклористиката, както на украинската, така и на българската. М. Драгоманов се интересува от фолклор още от студентските си години, а дълбокото изучаване на историята повлиява върху фолклористичните му интереси. Украинският учен е автор на повече от 50 труда по фолклористика и етнография. Някои от основните му трудове са „Украйна в нейната словесност“ (1870), „Исторически песни на малоруския народ. С обяснения на В. Антонович и М. Драгоманов“ (т. 1, 1874; т. 2, 1876), „Етнографски студии в Киев“ (1874), „Отзив за героическата поезия в украинските народни песни. Песни за „Кралевиц“ (1875), сборникът с народна проза „Малоруски народни предания и разкази“ (1876), „Студии на народна словесност във Велика и Мала Рус“ (1876), монографията „Нови украински песни за обществени дела през 1764-1880 г.“ (1881), „Политически песни на украинския народ от XVIII-XIX век с коментари“ (1883; 1885), „Басня за Богдан Хмелницки“ (1886), „Турски анекдоти в украинската народна словесност“ (1886), „Украински песни за свободата на селяните“ (1887), „Бесният Буняка в украинските народни разкази“ (1887), „Етнография на Славянска област“, „Научен метод в етнографията“ (1888), „Набожни легенди на българите“ (1888), „Славянски варианти на една евангелска легенда“ (1890), „За начинаещите фолклористи в Украйна“ (1891), „Псувните в украинските народни песни“ (1893), „Научни методи на проф. М. Сумцов“ (1894) и др. Най-пълното събрание на фолклористичните трудове на М. Драгоманов е 4-томното издание „Трудове на Михайло Драгоманов за украинската народна словесност и писменост“, подготвено от М. Павлик и публикувано от Научното дружество „Тарас Шевченко“ в Львов (1899, 1990, 1906, 1907).

Михайло Драгоманов задълбочено изучава историческите песни и

предания. Анализирайки образците на украинските песни, той прилага и примери от български текстове от сборника на братя Миладинови. В изследванията си украинският изследовател включва и български народни легенди и предания.

Целта на доклада е да се представят анализите на етнографските и фолклористични трудове на Михайло Драгоманов, направени от украински учени.

Фолклористичните работи на М. Драгоманов в своите изследвания анализират Иван Франко, Михайло Павлик, Мелитон Бучински, Леся Украинка, Михайло Грушевски и др. Ст. Мишанич, В. Качкан (в книгата за Михайло Павлик (1986), Я. Герасим, Р. Кис, В. Чабаненко, О. Наумовска, М. Дмитренко очертават етнографската и фолклористична дейност на Михайло Драгоманов като основна тема на своите изследвания. В нашия доклад ще се спрем по-детайлно на фолклористичната дейност на М. Драгоманов от 90-те години на XX век – началото на XXI век и изследванията върху нея, а именно на трудовете на С. Мишанич, О. Наумовска, М. Дмитренко и тяхната оценка за приноса на М. Драгоманов за развитието на украинската фолклористика и етнография.

През втората половина на XIX век украинската етнография и фолклористика правят забележима крачка в посока на теоретичното осмисляне на събрания фолклорен материал и полагат началото на нови принципи на издаване на народнопоетически сборници и многотомни събрания по жанрово-тематични признаци, търсят нови методи за изучаване на народно творчество в контекста на европейските теоретични школи – митологичната, миграционната, историческата, психологическата, компаративистичната школа. С имената на О. Потебня, М. Костомаров, М. Драгоманов, В. Антонович, Ив. Франко, П. Житецки, В. Гнатюк се асоциира изследователската работа, известна на цялата славянска етнографска наука. В този списък особено място заема името на М. Драгоманов, който, по изреча на Иван Франко, „дълго ще бъде съвестта на нашата нация“.

Един от съвременните изследователи на фолклористичното наследство на Михайло Драгоманов е Олесь Владиславивна Наумовска, доцент от Катедрата по фолклористика на Киевския национален университет „Тарас Шевченко“. Тя е автор на редица статии за творчеството на М. Драгоманов, които в частност засягат неговите проучвания на украинските политически песни (1993 г.), тези на народната проза (1994), на историята на труда „Изследване на Михайло Драгоманов на украинска словесност и писменост“ (1995), на фолклорно-етнографската дейност на Павло Чубински (1995), изследвания на М. Драгоманов като един от основателите на украинска фолклористика като наука (1996), на историческите легенди и предания в „Малорусски народни предания и разкази“ (1996), на определянето на националните характери на украинска песенност (1997), на украинската

народна проза от средата на XIX век във виждането на М. Драгоманов (1998), на духовната и морална същност на украинците с оглед на тяхното творчество (в научната оценка на М. Драгоманов) (2009), на антропологичните студии на М. Драгоманов и Федор Вовк (2009).

През 1999 година Олеся Наумовска защитава дисертация на тема „Фолклористичното наследство на Михайло Драгоманов“, което е задълбочено изследване на темата в контекста на украинските и общоевропейски съвременни теоретични модели във фолклористиката. В работа детайлно са анализирани такива трудове на М. Драгоманов като „Исторически песни на малоруския народ с обяснения на Вл. Антонович и М. Драгоманов“, т. I, П. К., 1874-1875, т. II, 1875; „Малоруски народни предания и разкази“, К., 1876; теоретичните изследвания „Новите украински песни за обществени дела (1764-1880)“, Женева, 1881; „Политически песни на украинския народ през XVIII-XIX век“, ч. I, разд. I. Женева, 1883, разд. II. Женева, 1885, а също така статии, напечатани в периодични издания, алманаси, списания, много от които са издадени в сборника „Изследвания на украинската народна словесност и писменост“ т. I-IV. Лвов, 1899-1907; епистоларни материали и др.

О. Наумовска прави екскурс в процеса на формиране и развитие на украинска фолклористика през XIX век и дава характеристика на М. Драгоманов като представител на културно-историческото направление в тази област.

Авторката подробно анализира етносъзнанието и етнохарактерите във фолклористичните работи на М. Драгоманов. Тя стига до извода, че в народната поезия, събрана от М. Драгоманов, най-напред се вижда отражение на психологията на народа. Изследователят търси психологически фактори и обръща внимание на особеностите на фолклорната поезия, обяснява битовите и обществените причини, под влияние на които възникават сюжети, мотиви, образи.

М. Драгоманов се вълнува от проблема за израстването на националното самосъзнание. Разглежда украинската политическа песен като свидетелство за историческите събития. Той смята спецификата на националното възраждане на Украйна за етнографска и вижда голямата естетическа функция на фолклора. Ученият констатира, че песента за неграмотния човек е като книгата за грамотния, а понякога може да бъде още по-важна, защото за да съхранява някакво събитие в паметта, то трябва много да впечатли човека, „за да я запомни не един човек, а хиляди“.

Наумовска отбелязва изключително важното значение в историята на славянската фолклористика на „Исторически песни на малоруския народ с обяснения на Вл. Антонович и М. Драгоманов“ (1874-1875), за чиято висока ценност говорят много от изследователите. Изследването на исторически елементи и художествената им

трансформация в народната песенност; намирането на генезата на образите в сюжетите, доказването на наличие в историческия епос на фалшификати, по-малко ценни, отколкото народните, обосноваването на героическия период в еволюцията на фолклорната песенност свидетелстват за голямото значение на това изследване за украинската наука.

Освен върху фолклорните песенни жанрове, разглеждани от Драгоманов, О. Наумовска обръща внимание и върху неговото изследване на народната проза. Той е автор на сборника „Малоруски народни предания и разкази”, който е публикуван в Киев през 1876 г. В сборника са представени такива разновидности на народната проза като преразкази, легенди, приказки, анекдоти, поверия, наричания, молитви, вярвания, демонологични разкази, разкази за съкровища, апокрифни легенди и предания, исторически спомени, билини, вълшебни и социално-битови приказки и приказки за животни и други. Наблюденията над миграцията на фолклорните исторически и митологически мотиви са важни за разбирането на историческите закономерности на еволюцията на фолклорните жанрове и особеностите на асимилация на заети елементи с етническият фолклор. Сборникът на М. Драгоманов дава представа за различните форми на прозаичното творчество, в него има посочвания на конкретни записвачи и региони, в които са правени записите.

За Михайло Драгоманов като фолклорист става дума в статията на Микола Костянтинович Дмитренко, д.ф.н., завеждащ Отдела по фолклористика на Института по изкуствознание, фолклористика и етнология при Националната академия на науките на Украйна. М. Дмитренко започва изследването си с разказ за Драгоманов като събирач на украински фолклор и съставител на сборници с фолклорни текстове, а вече след това преминава към него като към теоретик на фолклористичната наука. М. Дмитренко разделя фолклористичните разработки на М. Драгоманов на четири групи. Към първата той отнася изследвания на фолклора, към втората критически трудове (рецензии, прегледи, отзиви), в третия фрагмент той включва трудове по литературознание, история, публицистика, епистоларно наследство, а към четвъртата група отнася публикуването на фолклорни текстове.

Централно място в статията на М. Дмитренко заема дискусията за определяне на научния метод, прилаган от Драгоманов като фолклорист. Повечето изследователи на големия украински фолклорист и езиковед смятат, че той използва сравнително-историческия метод с прилагане на различни теоретични подходи.

Отделно място е отредено на отношението на М. Драгоманов към вариативната природа на фолклорния текст и подкрепяната от него нужда да бъдат записани и изследвани всички съществуващи варианти. М. Драгоманов записва и варианти на мелодии

към песните, освен самите текстове.

М. Дмитренко подчертава важността на сборниците със систематизиран и коментиран фолклорен материал (народна проза и песни), които М. Драгоманов съставя, за фолклористичната наука, а именно двутомното издание „Исторически песни на украинския народ“ (1874-1875) и сборникът „Малоруски народни предания и разкази“.

Друг съвременен изследовател на фолклористичната дейност на М. Драгоманов е Степан Васильович Мишанич, автор на седем монографии, на повече от десет сборници с устно народно творчество и 200 статии. В своето изследване той обръща внимание върху позицията на М. Драгоманов за украинската култура през втората половина на XIX век, обръща внимание на новото, което Драгоманов внася в изучаването на украинското народно творчество. Авторът изтъква, че Драгоманов е добре запознат с трудовете по фолклористика и етнография, които излизат не само в Украйна и Русия, но и в други страни, което му дава възможност свободно да се ориентира в тогавашните научни школи и направления. С. Мишанич определя „историко-филологическия“ метод като основен такъв, използван от М. Драгоманов за изследване на украинското народно творчество.

Както и другите изследователи на творчеството на М. Драгоманов, така и той отделя голямо внимание на двутомното издание „Исторически песни на малоруския народ“. С. Мишанич детайлно описва замисъла на изданието, който възниква по време на разширяването на дейността на Югозападния отдел на Руското географско общество. Било е планирано да се издаде серия от систематични фолклорни изследвания, която да започне с издание, посветено на историческата песен. Докато върху работят върху съставителството на сборника, Драгоманов и Антонович решават да представят в една книга всички известни по това време текстове на песни и думи и да направят научен коментар към тях. Оттогава Драгоманов започва да се позиционира като фолклорист с точно формулиран поглед върху историзма на епоса на украинския народ.

Специално внимание С. Мишанич отделя на работата „Нови украински песни за граждански дела“, в която Драгоманов обединява всички свои фолклорни записи в тематични цикли. С. Мишанич, както и много други изследователи на Драгоманов, смята, че големият учен има значим принос в изучаването на украинската народна проза, най-вече благодарение на фундаменталното издание „Малоруски народни предания и разкази“, където откриваме първата научна класификация на народната проза. Материалите са взети от архива на Югозападния отдел на Руското географско общество в Киев (1873-76), от частните архиви на А. Димински, А. Мурашко, С. Рудански, И. Новицки и др. Текстове са групирани в 13 раздела. Фолклорните сборници на Драгоманов свидетелствуват за високо ниво на осмисляне

на емпиричния материал. Някои трудове като „Исторически песни на малоруския народ“, „Малоруски народни предания и разкази“ се фокусират върху самия материал, към избора и класификацията му, а в други издания като женевските сборници – отбелязва Мишанич – фолклорният материал е проанализиран от позицията на историческата концепция на автора. Драгоманов притежава голямо количество теренни материали от различни събиратели от повечето региони на Украйна. Важна за теорията на фолклористиката е мисълта на Драгоманов за историчността на поетическото мислене на украинците.

Изучаването и популяризацията на фолклорното наследство на М. Драгоманов започва активно през 90-те години на XX век. Фолклористиката неслучайно е център на научните интереси на големия учен – възгледите на народа за собствената му история, вплътени във фолклора, разкриват широки възможности за осмисляне на миналото на страната от позицията за поставяне на историята на Украйна върху научни принципи и обективен прочит на историческите събития.

Литература:

Дмитренко 2005: Дмитренко, М. Михайло Драгоманов — дослідник фольклору. – В: Слово і Час, 2005, № 6, 12-24.

Качкан 1994: Качкан, В. „Сотворений на духовного провідника великої нації...“ (праця Михайла Драгоманова на українському полі). – В: Українське народознавство в іменах. К., 1994, 99.

Мишанич 1991: Мишанич, С. Фольклористична спадщина видатного українського вченого : до 150-ліття від дня народження Михайла Драгоманова. – В: Народна творчість та етнографія, 1991, № 4, 3-12.

Мишанич 1999: Мишанич С. Фольклористична спадщина М.Драгоманова у світлі актуальних завдань українського народознавства. – В: Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова. К., 1999, 119.

Наумовська 1993: Наумовська О.В. Українські політичні пісні в оцінці М.Драгоманова. – В: Вісник Київського університету. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. Вип.1. К., 1993, 180-185.

Наумовська 1994: Наумовська О.В. Народна проза у виданні М.Драгоманова. – В: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб.наук.праць. Вип.1. К., 1994, 87-90.

Наумовська 1995: Наумовська О. До історії видання “Розвідок Михайла Драгоманова про українську словесність і письменство”. – В: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб.наук.праць. Вип.2. К., 1995, 87-90.

Наумовська 1995: Наумовська О. Прима В. Фольклорно-етнографічна діяльність Павла Чубинського в оцінці Михайла Драгоманова – В: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб.наук.праць. Вип.3. К., 1995, 40-42.

Наумовська 1996: Наумовська О.В. Михайло Драгоманов як один із основоположників української фольклористики. – В: Сучасні проблеми вивчення фольклору та літератури у вищих та середніх

навчальних закладах. Мелітополь-Київ, 1996, 84-85.

Наумовська 1996: Наумовська О.В. Історичні легенди та перекази в „Малорусских народных преданиях и рассказах“ М.Драгоманова. – В: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб.наук.праць. Вип.4. К., 1996, 107-111.

Наумовська 1997: Наумовська О.В. М.Драгоманов про національну свідомість та національні характери української пісенності. – В: Література. Фольклор. Проблеми поетики. Зб.наук.праць. Вип.5. К., 1997, 130-135.

Наумовська 1998: Наумовська О. Українська народна проза середини ХІХ з погляду М.Драгоманова. – В: Українська культура в іменах і дослідженнях. Наук.зап.Рівненського держ. ін-ту культури. Вип.3. Рівне, 1998, 97-100.

Чабаненко 2010: Чабаненко В. Драгоманов Михайло Петрович (1841-1895) – український публіцист, економіст, філософ, літературознавець, історик, фольклорист. – В: Народознавчі роботи. Запоріжжя, 2010, 184-186.

Сумцов 1898: Сумцов Н. Ф. Изследования М. П. Драгоманова по фольклору в болгарском „Сборнике за народни умотворения“. – В: Записки Императорского Харьковского университета. Харьков, 1898, кн. 4, 1-11.

Франко 1986: Франко І. Болгарські праці М. Драгоманова. – В.: Франко Іван. Зібрання творів: У 50 т. К, 1986, т. 46, кн. 2, 24-42.

Франко 1980: Франко І. Дальші болгарські праці М. Драгоманова. – В.: Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К., 1980, т. 28, с. 293-298.

Інформація про автора:

Огієнко Ірина – канд.філол. наук, м. н. с. відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені М. Т. Рильського, Національної академії наук України.

Адреса: 01001, м. Київ, вул. Грушевського 4.